

HISTORICKÉ POZADIE PRIAMEJ DEMOKRACIE

David Sulík

Priama demokracia, označovaná aj ako pravá demokracia, je spôsob, kde rozhodovanie o veciach verejných je založené na priamom rozhodovaní občanov, bez čoho najmenej potreby (ideálne žiadnej) volených zástupcov. Ľudia môžu na miestnej, regionálnej alebo štátnej úrovni prijímať zákony, odvolávať svojich zástupcov alebo úradníkov, rozhodovať o veciach týkajúcich sa ich priamo.

Prvý príklad v dejinách zaznamenananej priamej demokracie, bola aténska demokracia (5. storočie pred Kristom). Základnou štruktúrou aténskej demokracie bola Rada obyvateľov, skladajúca sa z 500 mužských občanov volených žrebom, súdnych dvorov skladajúcich sa z veľkého počtu porotcov, tiež volených žrebom. Z mužskej populácie ich bolo politicky činných niekoľko tisíc každý rok a mnohí z nich takmer pravidelne veľa rokov. Aténska demokracia nebola len priamou v zmysle rozhodovania, ktoré bolo tvorené združením ľudí, ale tiež v zmysle, v ktorom ľudia prostredníctvom inštitúcií, rady obyvateľstva a súdnych dvorov, kontrolovali celý politický proces a veľká časť obyvateľstva bola neustále činná vo verejnej správe. Je pravdou, že ženám a otrokom nebolo dovolené sa jej zúčastňovať, a keď počet ľudí bol pomerne malý. Preto odporcovia priamej demokracie tvrdia, že to nebola skutočne priama demokracia a ak, tak takýto príklad možno funguje na úrovni jedného mesta, ale nie väčšieho štátu.

Čo je pomerne málo známou skutočnosťou je fakt, že priama demokracia fungovala pomerne významne v rámci Európy hlavne v slovanskom prostredí. Tento fakt bol dosť zamlčovaný najprv cirkevnými a neskôr západnými, najmä germánskymi a anglosaskými kruhmi z toho dôvodu, aby sa pestoval pocit, že Slovania boli divosi a veľká kultúra a demokracia im prišla len zo Západu. V období niekedy do 9. storočia pred dobou vzniku centralizovaných ríš na územiach

strednej a východnej Európy a zvlášť dnešného Ruska (Ukrajiny), existovalo veľa prosperujúcich miest a osád, ktoré mali vlastný systém vládnutia, skutočnej priamej samosprávnej demokracie, nazývanej aj občina. Občinný systém spočíval v tom, že všetci ľudia z jednej obce sa zúčastňovali priamo na riadení záležitosti svojej obce. Všetci mali rovnaké práva (a povinnosti) a najvyšším rozhodovacím orgánom bol snem (veča) všetkých obyvateľov obce, ktorý vynášal aj záväzné rozhodnutia a sudy. Každý člen občiny sa mohol v prípade skutočnej krivdy alebo riešenia nejakého vážnejšieho problému ozvať a obrátiť na snem, čiže na celú obec. V ešte starších časoch, v občine neexistovala ani funkcia starostu a dokonca aj ženy mali rovnaké práva. Neskôr asi od 3. až 4. storočia n. I. je už možné zaznamenať aj väčší vplyv starešinov a žrecov, ale tí mali na základe prirodzenej múdrosti hlavne úlohu radcov. Tento občinný systém má veľmi starý pôvod a čím ho pozorujeme hlbšie do minulosti, tým mal čistejšiu podobu. Bol viazaný na dávne pôvodné obyvateľstvo Európy z pred-keltských čias, ktoré je podľa oficiálnych historikov neznáme, a ktoré nazývajú len podľa jednotlivých lokálnych archeologických nálezísk, ako napr. „ľud popelnicových polí, lužická kultúra, púchovská kultúra, laténska kultúra, atď“.

Po príchode Keltov a neskôr Germánov sa tento systém zmenil a začalo platiť právo vlády kmeňových náčelníkov a silných vojvodcov. Zároveň vznikom Gréckej a neskôr Rímskej ríše vznikli v Európe úplne iné sociálno-spoločenské vzťahy, vzniklo otrokárstvo a neskôr feudalizmus. Aj taký vzor demokracie, ako boli starogrécke Atény, kde z práva rozhodovania boli vylúčení otroci a ženy, nedosahoval úroveň ob- činovej demokracie. V rámci Európy sa tento systém priamej demokracie najdlhšie udržal práve v Rusku a na Ukrajine. Vznikom Kyjevskej Rusi a vytváraním centralizovanej feudálnej ríše, občinový systém na vidieku postupne zanikal, a to aj z toho dôvodu, že občinový systém bol viazaný na slobu⁸⁷

du jednotlivca, čiže nebol možný v otrokárskom ani vo feudálnom zriadení, kde roľník aj s pôdou bol majetkom pána. V Rusku sa určitá forma občinového systému zachovala ešte aj po prijatí kresťanstva v rámci slobodných obchodných miest, najdlhšie v starobyľom meste Novgorod až do 13. storočia. Pozrime sa bližšie na príklad fungovania jeho samosprávy, keďže zostal dobre historicky zdokumentovaný.

Spôsob vládnutia v Novgorode bol pozostatok starších pomerov a zodpovedá piatim plemenám Slovanov alebo piatim pôvodným sídliskám, ktoré postupne splynuli v jeden celok. Novgorodu nevládol knieža, ale niekoľko ľudových zhromaždení, zvaných veče, pre každú z piatich mestských častí jedna. Toto zhromaždenie rozhodovalo o všetkých dôležitých otázkach života mesta, respektíve mestského štátu: schvaľovalo zákony, navrhovalo arcibiskupov, dosadzovalo a odvolávalo mestských hodnostárov, rozhodovalo o otázkach vojny a mieru, o vyrubovaní a platení daní a podobne. Z Novgorod- ského letopisu sa dozvedáme, že veče malo dve „snemovne“. Jednu snemovňu tvorili najbohatšie vrstvy, šľachta a bojar- stvo, druhú zástupcovia stredných vrstiev. Na čele mesta stála rada pánov, predsedom rady bol vladyka, býval ním biskup neskôr arcibiskup (v dobe závislosti knieža). Ďalšími členmi rady boli: posadnik (starosta), tysjačnik, ktorý sa staral o sudy a bezpečnosť mesta a predstavení jednotlivých mestských štvrtí. Rada pánov mala výkonnú moc a pripravovala zákony a návrhy pre mestské zhromaždenie veče. Okrem toho sa každá mestská štvrť delila ešte podľa ulíc, ktoré tvorili najnižšiu správnu jednotku, a všetky tieto správne jednotky mali i svoje veče. Takto dostal starý prvok kmeňovej demokracie novú podobu v ostrom protiklade s feudálnym zriadením Kyjevskej Rusi. Novgorodský letopis výstižne zachytáva tento postoj: „nemáme knieža, ale len Boha, pravdu a svätú Sofiu“.

Tento spôsob vládnutia v Novgorode už nebol taký čistý a priamy ako v predkresťanských a predfeudálnych časoch,

ale stále to bolo v porovnaní s ranofeudálnou Európou obrovský rozdiel. Novgorod bolo jedno z najprosperujúcejších a najväčších miest Európy. Samozrejme, neskôr bola jeho nezávislosť kruto potlačená Ivanom Hrozným, a tým skončil definitívne v Rusku občinový systém vládnutia, aj keď znovu sa určitá forma slobodnej samosprávy objavila potom v 16. a 17. storočí u kozákov, ktorí dostali od cárov určité práva a privilégiá a mohli vytvárať slobodné kozácke občiny s vlastnou samosprávou. V starých predkresťanských slovanských občinách bola dodržiavaná absolútna rovnosť pred zákonom, bohatých aj chudobných. Pričom zákonom bol nepísaný morálny kódex správania, uznávaný celou komunitou a predaný ľuďom formou inšpirácie z vyšších svetov prostredníctvom starých múdrych slovanských bardov, tiež nazývaných aj zno- chormi (mudrc, čarodejník). V tejto spoločnosti fungoval dokonale ideál bratstva, ktorý spočíval vo vzájomnej hospodárskej pomoci a spolupráci celej komunity. *

Aj v stredovekej feudálnej Európe bol určitý druh priamej demokracie. Najčastejšie je to možné vidieť v rámci mestských štátov, ako boli napr. Benátky, na čele ktorých stál dóža menový zhromaždením ľudu, alebo v rámci nezávislých obchodných miest, hlavne v Hanze. Hanza bol spolok obchodných miest v severnom Nemecku, Nizozemsku a Livónsku (Pobaltie). Spolok Hanza existoval od 13. storočia do 16. storočia. V rôznom čase patrilo do spolku Hanza viac ako 160 miest. Spôsob vládnutia bol zabezpečovaný prostredníctvom stavovsky organizovaných obchodníkov a remeselníkov, ktorí sa združovali do gíld a cechov. Mestá mali väčšinou 2 gildy. Veľká gilda združovala bohatých kupcov a obchodníkov a Malá gilda hájila záujmy remeselníkov. Veľká a Malá gilda

mali svoje zastúpenie v mestskej rade a mali právo rozhodovať o výbere daní. V estónskom Talline boli dokonca tri gildy, okrem veľkej a malej mali aj gildu, ktorá združovala povozníkov a iné nižšie profesie. Od 16. storočia sa začal vplyv Hanzy postupne znižovať, čo súviselo s rozmachom nezávislej ekonomickej politiky

* Na Slovensku pozostatkami pôvodnej demokracie boli napr. aj voľby dedinských kráľov, ktorých si Slováci vo feudálnom Uhorsku volili vo svojich dedinách v rámci osláv. Podľa uhorských letopisov tých ľudí viac rešpektoval, ako menovaných richtárov.

Anglicka, Švédsko a Rusko. Poslednú ranu hanzovému spolku zasadila tridsaťročná vojna v rokoch 1618-1648, ktorá definitívne zlikvidovala zúfalé pokusy obnoviť niekdajšiu moc, silu a slávu Hanzy.

Stavovské, alebo pred tým kastové usporiadanie, malo význam v pevne hierarchizovanej spoločnosti stredoveku a staroveku, keď boli skupiny ľudí jasne rozlíšiteľné a roztriedené a keď sa povolanie dedilo z otca na syna. Existoval roľnícky stav, remeselnícky, ktorý sa delil ešte na cechy, stavy obchodníkov, stavy duchovných a šľachty. To bola pevná kostra, ktorou sa dlhé veky nehýbalo. Ale dnes toto rozdelenie neplatí. Mestá sú plné ľudí študovaných aj neštudovaných, čo sa nedajú nikam zaradiť profesijné, lebo raz robia to, raz ono, striedajú zamestnania aj postavenia. Skoro vôbec neexistuje kontinuita dedenia povolania medzi rodičmi a deťmi. V poslednom storočí vzniklo veľa nových profesií a veľa zaniklo. Kam by ste zaradili človeka, čo je vyštudovaný fyzik, no žije v komunite v horách, privyrába si programovaním zo svojho domu, cez deň robí na záhrade, potom organizuje semináre a večer hráva na hudobnom nástroji na nejakých zážitkových akciách. Jeho syn vyrezáva z dreva, ale keď vyrastie bude možno astronautom a bude osídľovať kozmos. To sú univerzálni ľudia novej doby. V modernej spoločnosti dneška stavovské rozdelenie nemá miesto, nemá byť na čo viazané, ani na miesto, ani na rod, ani na náboženstvo, etnikum, ani na povolanie.

Aj v Amerike veľa indiánskych kmeňov malo vysoko demokratický spôsob rozhodovania založeného na rade starších, menovaných ako zástupcov jednotlivých rodín alebo rodinných klanov na základe prirodzenej autority a múdrosti. Veľmi zaujímavým spôsobom mali usporiadanú spoločnosť Irokézi. Ich vzor usporiadania spoločnosti bol vraj vzorom pre usporiadanie USA. V roku 1570 na základe proroctva kmeňového šamana Dekanavida, náčelník Haiwathy zjednotil 5 kmeňov Irokézov a vytvoril tak federáciu, ktorej sa hovorilo liga 5 národov. V roku 1722 sa k lige pripojil ešte jeden kmeň. Federácia zaisťovala účinnú spoločnú bezpečnosť pred vonkajšími útokmi, pričom si členovia Ligy ponechali kmeňovú samostatnosť. O spoločných zámeroch federácie sa rozhodovalo výhradne na poradnom

zhromaždení zvanom „Veľká rada“, ktorú tvorilo 58 rodových náčelníkov. Originálne bolo, že za náčelníka mohli byť zvolení len muži, ale právo ich voliť v rámci jednotlivého rodu mali len ženy. Ženy mali správny cit pre výber najmúdrejších a najstatočnejších mužov, a tým bol aj riešený problém rovnosti pohlaví. Predstavte si, že aj dnes by právo byť zvolený do parlamentu mohli mať len muži, ale volili by len ženy. To by bola originálne uchopená emancipácia! A nemuselo by sa toľko mudrovať nad rovnosťou pohlaví v spoločnosti.

Od 18. storočia sa začal rozvíjať anglosaský typ klasickej parlamentnej demokracie založenej na politických stranách. O tom, ako to súvisí s vývojom duše vedomej vo vedomí ľudstva a aká bola úloha anglosaskej kultúrnej epochy som už písal v mojej knihe Duch sveta. Forma parlamentnej stránickej demokracie sa ukázala ako efektívna a prínosná pre vznikajúcu vrstvu buržoázie a pre prudký rozmach priemyselnej revolúcie. Systém zastupiteľskej demokracie vyhovoval danej dobe, pretože väčšina ľudí bola schopná nájsť svoje politické názory a ideály v malom množstve jasne definovaných humánnych a sociálnych presvedčení, ktoré boli zhrnuté a reprezentované národnými, náboženskými, sociálnymi a liberálnymi skupinami. Táto doba je dávno za nami. Idey ľudí a ich hodnotenia sa stali oveľa individuálnejšie. Populácia väčšiny európskych štátov zistila, že verejné rozhodovania sa vykonávajú nie príliš demokraticky a vo všeobecnosti stratili dôveru v demokratickú podstatu inštitúcií. Tento systém sme spolu s celou východnou a strednou Európou slepo prebrali, pričom neberieme do úvahy zmeny aj v západných krajinách. Treba si uvedomiť, že západné demokracie nevyužívajú inštitúcie podobajúce sa na systém vládnutia v Aténskej demokracii, na ktorý sa odvolávajú. Zastupiteľská parlamentná demokracia je vládou strán a oligarchie, a nie skutočnou demokraciou.